

## Criminaliteit en media-hype. Een terugblik op de publieke beeldvorming rond kindermoord

### Inleiding

Tussen januari 1996 en maart 1997 ontstond in de media veel ophef over twaalf tragische incidenten in Nederland, waarbij kinderen door één of beide ouders werden gedood. In acht gevallen was de vader de dader, in twee de moeder; in één zaak waren beide ouders als daders betrokken, in een andere de moeder en haar vriend; acht keer werd de dood van de kinderen of het kind gevolgd door suïcide of een poging daartoe door de betrokken ouder(s); twee gevallen deden zich binnen zes weken van elkaar voor in dezelfde plaats:

---

januari 1996	Krimpen a/d IJ	3 kinderen met mes gedood, vader doet suïcidepoging; <i>motief</i> : kan overlijden echtgenote niet verwerken.
maart 1996	Assen	3 kinderen gedood, vader doodt zichzelf; <i>motief</i> : kan overlijden echtgenote niet verwerken.
april 1996	Zwijndrecht	vader doodt zoontje, daarna zichzelf met een mes; <i>motief</i> : echtscheidingsproblemen.
mei 1996	Diemen	3 kinderen vergiftigd en met mes bewerkt; één sterft; vader doet suïcidepoging; <i>motief</i> : echtscheidingsproblemen.
mei 1996	Arnhem	moeder wurgt gehandicapt zoontje van 4; <i>motief</i> : wanhoop, kan de situatie niet (meer) aan.
augustus 1996	Enschede	vader schiet dochtertje van 2 en zichzelf dood; <i>motief</i> : huwelijksproblemen
januari 1997	Hoofddorp	3 kinderen door vergiftiging en verstikking omgebracht; beide ouders doen suïcidepoging; <i>motief</i> : onverwerkte rouw om eerder overleden kind.
januari 1997	Echt, Limburg	moeder brengt kind door verstikking om het leven; <i>motief</i> : kan opvoeding niet aan.
januari 1997	Ulvenhout/ Bavel	vader schiet 2 kinderen en zichzelf dood; <i>motief</i> : echtscheidingsproblemen.
februari 1997	Montfort	2 kinderen door vader omgebracht; probeert zich later in cel dood te hongeren; <i>motief</i> : echtscheidingsproblemen.
februari 1997	Hoofddorp	moeder en kind door vader gedood; <i>motief</i> : angst voor verlating door vrouw.
maart 1997	Zwolle	kind gedood door moeder en haar (ter beschikking gestelde) vriend; <i>motief</i> : uit de hand gelopen mishandeling?

---

\* Hoogleraar straf(proces)recht aan het Willem Pompe Instituut te Utrecht, resp. universitair docent forensische psychiatrie en psychologie en rapporterend psycholoog in het Pieter Baan Centrum, de Psychiatrische Observatiekliniek van het Gevangeniswezen te Utrecht.

Dit waren niet de enige gevallen waarin kinderen in diezelfde periode door toedoen van ouders in Nederland om het leven kwamen. In oktober 1997 verscheen een rapport waaruit bleek dat lichamelijk, sexueel en psychologisch geweld binnen het gezin op zeer grote schaal voorkomt en dat tientallen kinderen per jaar het leven verliezen als gevolg van gewelddadigheden binnenshuis.<sup>1</sup> Dergelijke sterfgevallen worden evenwel lang niet altijd herkend als strafbare feiten en/of via de strafrechtelijke weg afgedaan, en meestal lees je er niets over in de krant. Kindermishandeling lijkt pas nieuwswaarde te hebben als de schaal van het huiselijke geweld veel groter blijkt te zijn dan gedacht.<sup>2</sup> Met twee mogelijke uitzonderingen echter (de gevallen in Echt, januari 1997 en in Zwolle, maart 1997), gaat het in onze opsomming om iets heel anders. Hoewel in een enkel geval een achtergrond van huiselijk geweld aanwezig was, werd hiervan in de berichtgeving nauwelijks melding gemaakt. Het opgeroepen beeld was er een van kinderen die gedood waren omdat hun ouders zich geen raad wisten en geen andere uitweg zagen.

In tegenstelling tot de maar al te frequente en begrijpelijke fataliteiten bij kindermishandeling, hebben dergelijke zeldzame en verbijsterende voorvallen, waarbij soms hele gezinnen werden weggevaagd, intrinsieke nieuwswaarde. De media hebben aan deze zaken dan ook zeer veel aandacht besteed en ze zelfs als een 'epidemie van kindermoord' opgevat. Deskundigen werden om hun mening gevraagd, maar moesten vaak bekennen dat ze het ook niet begrepen. Buren werden geïnterviewd, maar konden evenmin een verklaring geven. Er verschenen achtergrondverhalen over mogelijke motieven, over traumatische effecten op andere gezinnen, over eenzaamheid, isolatie en de 'onverschillige samenleving'. Naarmate de zaken zich opstapelden begonnen deskundigen vraagtekens te plaatsen bij de rol van de media en begonnen de media zelf hun eigen handelwijze in twijfel te trekken: kon het zijn dat mensen 'op het idee werden gebracht' door (te) veel berichtgeving? Gedroegen de media zich op een onverantwoordelijke manier? Zou men wellicht de berichtgeving moeten dempen of misschien helemaal achterwege laten? Moest de overheid zelfs overgaan tot het verbieden van zulke publicaties, zoals door een enkeling bepleit?

Vanzelfsprekend is het niet dat we hier met een reeks (gevallen waartussen enig onderling verband bestaat), laat staan een epidemie werden geconfronteerd, die bovendien aan te veel publiciteit te wijten was. Een publicatiestop heeft verstrekkinge gevolgen voor de vrijheid van meningsuiting en zou op zijn minst behoorlijk gefundeerd moeten zijn. Maar veel verder dan speculatie, niet in de laatste plaats door de media zelf, kwam het eigenlijk niet. In dit artikel gaan we op zoek naar een aantal antwoorden op de vragen die de gebeurtenissen in Nederland oproepen. Wat is er bekend uit de criminologische en gedragskundige vakliteratuur omtrent kinderdoding en hoepassen de gevallen uit bovenvermelde opsomming daarin? Zijn er aanwijzingen dat veelvuldige berichtgeving in de media tot imitatie aanzet en/of dat dit het geval was in Nederland in 1996/1997? Zo ja, is er iets voor te zeggen om in zulke zaken de media te dwingen hun publicatiebeleid te veranderen of zelfs om tot een publicatieverbod over te gaan?

### **De vele aspecten van het verschijnsel kinderdoding**

Medea en Jason hadden twee kinderen. Toen Jason na enige tijd om wille van een ander van Medea wilde scheiden, was zij furieus. Euripides beschrijft hoe zij alles heeft opgegeven om Jason te kunnen volgen, maar hem ten lange lesten in de armen van een andere vrouw vindt. Uit wraak en wanhoop doodt zij hun twee kinderen. Zoals wel vaker met zulke oer-verhalen over oer-emoties gebeurt, heeft

---

1 Het rapport baarde veel opzien, maar de feiten waren op zichzelf niet nieuw: regelmatig halen onderzoeken de krant waaruit blijkt dat het officiële cijfer van kindermishandeling en de daaraan gerelateerde sterfgevallen in werkelijkheid vele malen hoger ligt. Zie voor een overzicht: Komen, 1998.

2 'Miljoenen slachtoffer van huiselijk geweld': voorpaginaakop, De Volkskrant, 23 oktober 1997.

ook dat van Medea zijn weg naar de psychiatrie gevonden (en vandaar, zoals we zullen zien, naar de media), waar – naar analogie van het Oedipuscomplex – van het Medea-complex of Medea-syndroom wordt gesproken.<sup>3</sup> Een mannelijke mythologische equivalent van Medea is niet onmiddellijk voorhanden. Mannen lijken, ook in de mythologie, veel vaker andermans kinderen te doden.<sup>4</sup>

Van oudsher wordt het doden van het eigen kind dan ook beschouwd als bij uitstek een vrouwendelict. Dat valt evenwel te betwisten, want het hangt er maar van af wat met ‘kinderdoding’ wordt bedoeld. Weliswaar is er onderzoek waaruit blijkt dat het meest voorkomende delict onder depressieve delinquenten kinderdoding door moeders was,<sup>5</sup> maar daaruit kan omgekeerd niet worden afgeleid dat dit dús een vrouwendelict is. Achter de vele termen die in omloop zijn om kinderdoding aan te duiden, gaan nog veel meer situaties schuil, en zelfs een vluchtige blik op de bestaande vakliteratuur laat zien dat zeker niet alleen moeders het eigen kind om het leven brengen – en dat de ene kinderdoding bovendien de andere niet is. Zo wordt onderscheiden naar leeftijd van het kind, naar motief en omstandigheden, en, zelfs wanneer we de beperking van het gezinsverband aanbrengen, naar dader (al dan niet biologische ouder, vader of moeder, of beide ouders). Over al deze verschillende typen kinderdoding, gekenmerkt door een bijzondere band tussen dader en slachtoffer, is het nodige geschreven. Maar voordat wij de gebeurtenissen in Nederland daaraan kunnen relateren, zullen wij enige orde in de terminologische chaos moeten aanbrengen.

#### *Een onderscheid naar leeftijd van het kind*

In een veel gebruikte rubricering wordt kinderdoding onderverdeeld naar leeftijd van het kind. Filicide betreft de doding van een eigen kind dat meer dan een jaar oud is, infanticide de doding van het eigen kind jonger dan een jaar, en neonaticide de doding van een pasgeborene. Het is deze laatste categorie die onder de naam kindermoord in artikel 291 van het wetboek van strafrecht terecht is gekomen: ‘De moeder, die ter uitvoering van een onder de werking van vrees voor de ontdekking van hare aanstaande bevalling genomen besluit, haar kind bij of kort na de geboorte opzettelijk van het leven berooft, wordt, als schuldig aan kindermoord [...]’ Hier zien we dat de wetgever in 1886 onderscheidde zowel naar leeftijd van het kind, als naar dader, motief en omstandigheden: het geprivilegieerde delict kindermoord kan alleen door de moeder onder die omstandigheden en om die reden worden gepleegd, en dat komt nog steeds aardig overeen met de maatschappelijke werkelijkheid.

De omstandigheden zijn wel iets anders dan vroeger en de doding van pasgeborenen neemt af onder invloed van tal van maatschappelijke veranderingen, maar het idee een onwettig en ongewenst kind te hebben was en is nog steeds de belangrijkste reden voor neonaticide.<sup>6</sup> In de vakliteratuur wordt bij zulke gevallen frequent melding gemaakt van verdringing en ontkenning van de zwangerschap door de moeders – soms komt de bevalling zelfs als een complete verrassing.<sup>7</sup> Neonaticide vereist dan ook een andere verklaring dan de vormen van kinderdoding die straks ter sprake komen. Belangrijke factoren zijn onvolwassenheid en psychologische stress, maar de relatie met het trauma van ongewenste zwangerschap en bevalling is onmiskenbaar.<sup>8</sup> Tussen de kinderdodingszaken die de aanleiding tot dit artikel vormden, zit geen geval dat tot neonaticide moet worden gerekend.

---

3 Vgl. Stern, 1948; Bourget et al, 1990.

4 Kinderen maken bijvoorbeeld aanmerkelijk meer kans slachtoffer te worden van een stiefvader dan van hun biologische vader (Daly & Wilson, 1994).

5 Bourget & Bradford, 1987.

6 Zie bijvoorbeeld Weisheit, 1986.

7 Zie Bluglass, 1990.

8 Silverman et al, 1988.

*Een onderscheid naar motief en/of omstandigheden*

Al dertig jaar geleden werden verschillende motieven of omstandigheden als relevant voor kinderdoding onderscheiden en onlangs werden daar nog enkele categorieën aan toegevoegd.<sup>9</sup> Samengevat levert dat het volgende beeld op:

1. *de altruïstische doding*: de dader wil het kind beschermen tegen een naderend onheil. In dit verband wordt soms gesproken van een *mercy killing*;
2. *doding uit een (acuut) psychotische toestand*: de op het moment van de doding verregaand gestoorde dader handelt onder invloed van hallucinaties en/of wanen;
3. *doding van een ongewenst kind* door geweld of verwaarlozing (dit omvat, maar is niet beperkt tot, neonaticide);
4. *doding als een 'ongeluk'*, na lang voortdurende kindermishandeling of als gevolg van uit de hand gelopen disciplineren;
5. *doding uit wraak ten opzichte van de (ex-)partner*: door relatieproblemen of scheiding dreigt het kind te worden afgenomen van de ene ouder, die het aan de andere misgunt door het te doden: het Medea-scenario;
6. *doding uit jaloezie/na afwijzing door het kind*, vooral door mannen die het niet kunnen verdragen dat aandacht van de moeder voor het kind ten koste van aandacht voor henzelf gaat;
7. *doding als gevolg van sexueel en/of ritueel misbruik*; als ritueel misbruik al voorkomt, gebeurt dat voornamelijk binnen een groep of netwerk, soms in het kader van satanische of occulte praktijken;
8. *doding als gevolg van het Münchhausen by proxy syndroom*: het voorwenden of daadwerkelijk induceren van een ziekte bij een kind door de ouder of verzorger.

Volgens recent onderzoek naar kinderdoding binnen en buiten gezinsverband in Zweden, zou het voornamelijk gaan om een patroon van huiselijk geweld, vooral in samenhang met suïcide door de ouder die het kind ombracht.<sup>10</sup> Ook anderen benadrukken een continuüm van fysiek geweld, kindermishandeling en kinderdoding.<sup>11</sup> Zoals gezegd, er zijn zeker aanwijzingen dat sterfgevallen na kindermishandeling vaker voorkomen dan andere soorten kinderdoding, ook in Nederland, en bovendien niet altijd als kinderdoding worden herkend. Escalerend geweld vormt evenwel maar één van de hierboven onderscheiden scenario's en kan niet in het algemeen als verklaring voor kinderdoding dienen (er is zelfs onderzoek waaruit blijkt dat moeders die hun kinderen doden, ze zelden daarvoor mishandelen).<sup>12</sup> In maar twee van de gevallen die wij hier onder de loupe nemen, was waarschijnlijk van uit de hand gelopen mishandeling sprake (Echt en Zwolle).

Er zijn wél vijf gevallen waarin het om relatie- of echtscheidingsproblemen ging. Moet daar dan uit worden geconcludeerd dat we hier met Medea van doen hebben? Niet zonder meer, want bij nader inzien zijn de overeenkomsten tussen deze zaken niet zo groot als eerst zou worden vermoed, terwijl er naast 'Medea' ook andere verklaringen voor de hand liggen. Zo gaat het steeds niet om moeders maar om vaders, volgde in vier van de vijf gevallen (een poging tot) suïcide, en waren niet per se anderen in het spel. Wraak als drijfveer is bovendien te weinig specifiek: sommige daders leden aan zware depressies als gevolg van het (dreigende) verlies van hun kinderen na het afbreken van de relatie. In een ander geval waarin mogelijk relatieproblemen een rol speelden, maar dan wel van een andere orde, waren moeder én kind slachtoffer: de dader was door fraude in problemen geraakt en durfde het zijn vrouw niet te vertellen uit angst dat ze hem zou verlaten.

9 Resnick (1969); Wilczynski (1997).

10 Somander & Rammer. 1991.

11 Daly & Wilson, 1988 en 1994; zie ook Korbin, 1989, die met zijn kwalitatief etnografisch onderzoek ('Fatal Child Maltreatment') een voorbeeld levert van zo'n glijdende schaal van geweld.

12 Husain & Daniel, 1984.

Aan de andere gevallen in Nederland lijken weer geheel andere motieven ten grondslag te liggen: een moeder te Arnhem die in mei 1996 een gehandicapt kind uit wanhoop om het leven brengt (*mercy-killing?*); twee vaders die al hun kinderen doden uit (onverwerkt) verdriet om de overleden moeder; het geval in Hoofddorp (januari 1997), waarbij beide ouders de kinderen ombrengen uit een soortgelijk motief (verdriet om een overleden kind). In deze zaken volgde eveneens (een poging tot) zelfmoord. Over meervoudige kinderdoding (wanneer een dader het hele gezin doodt, wordt ook wel van familicide gesproken)<sup>13</sup> – en vooral over kinderdoding gevolgd door een al dan niet geslaagde suïcide – is ook literatuur voorhanden, waaruit eveneens blijkt dat een veelvoud van drijfveren en situaties relevant is.

#### *Meervoudige kinderdoding en kinderdoding gevolgd door suïcide*

Bij het onderwerp meervoudige doding wordt de aandacht tegenwoordig opgeëist door spectaculaire zaken als massamoord of seriële moord. De meervoudige doding binnen gezinsverband lijkt daardoor in onderzoek zelfs te worden verdrongen en veel systematisch onderzoek is er dan ook niet naar verricht. Wel is er een Engels overzicht van meervoudige dodingen in het algemeen (voor de periode 1982-1991 in Engeland en Wales) dat een aanknopingspunt biedt: in 52 zaken pleegde 36% van de daders suïcide – op twee gevallen na, steeds na een meervoudige doding in gezinsverband.<sup>14</sup> Zelfmoord lijkt dus veel waarschijnlijker na doding in gezinsverband dan na een homicide waar dader en slachtoffer niet tot hetzelfde gezin behoren.<sup>15</sup>

In onderzoek naar de combinatie doding-zelfdoding, is kinderdoding gevolgd door een (poging tot) zelfmoord dan ook een steeds terugkerend thema. Al in 1937 betoogde Bender dat kinderdoding door de ouder(s) een suïcidale handeling is als gevolg van identificatie met het kind (*extended suicide*). Nadat de dader zijn *extended self* heeft gedood, volgt dan ook niet zelden zelfmoord. In Japan is een gecombineerde kinderdoding en suïcide door de ouder – *oyaku shingu* – letterlijk een pact tussen ouder en kind, dat diep in de Japanse nationale religie en cultuur is geworteld. Het is een weliswaar illegale, maar aldaar niet ongebruikelijke manier om aan ondraaglijke situaties te ontkomen, en naar Japans recht wordt ouder-kind-suïcide als een geprivilegieerde vorm van doodslag beschouwd.<sup>16</sup> Doet het zich in een westerse context voor, dan wordt al gauw naar psychiatrische oorzaken gezocht.<sup>17</sup> Overigens komt uit westers onderzoek een erg wisselend beeld naar voren van (meervoudige) kinderdoding gevolgd door zelfdoding, zowel wat daders als wat drijfveren en omstandigheden betreft (zij het dat, in tegenstelling tot kinderdoding door vreemden of buitenstaanders, sexuele motieven geen rol lijken te spelen).

Vrouwelijke daders en kinderslachtoffers zouden bij meervoudige doding in gezinsverband sterk vertegenwoordigd zijn, maar in gevallen van familicide lijken mannen meer geneigd om hun hele gezin te doden dan vrouwen.<sup>18</sup> Een psychiatrisch verleden, misbruik van alcohol of drugs, individueel of sociaal isolement, gebrek aan steun van familie of instanties blijken allemaal een rol te kunnen spelen. Soms is sprake van langdurige huiselijke frictie tussen dader en slachtoffer, uitmondend in de fatale feiten.<sup>19</sup> In één onderzoek echter bleken de daders in psychosociaal opzicht juist minder afwijkend dan

13 Ook deze term wordt overigens in verschillende betekenissen gebruikt: zie vooral Leyton, 1990, die de term bewaart voor kinderen die hun ouderlijk gezin doden.

14 Gresswell & Hollin, 1994.

15 Amerikaans onderzoek bevestigt dit: Palmer en Humphrey, 1980; in hun onderzoek naar homicide-suïcide behoorden in 73% van de gevallen dader en slachtoffer tot één gezin, tegenover 23% in louter homicide-zaken.

16 Zie Davenport et al., 1977.

17 Zie de door Woo (1987) beschreven zaak van de Japanse Kimura die zich in Californië afspeelde. De Japans-Amerikaanse samenleving drong destijds aan op een *cultural defense*. Woo laat zien hoe de psychiatrische en culturele invalshoeken met elkaar op gespannen voet kunnen staan. Zie ook Silva, 1997.

18 Daly en Wilson, 1988; Leyton, 1990.

de groep daders die alleen een moord of doodslag pleegden. Het merendeel was gehuwd en leefde in gezinsverband, zonder criminele connecties.<sup>20</sup> In een aanzienlijk aantal van deze zaken ging het om *suicide-pacts* en *mercy-killings*, hetgeen er nog eens op wijst dat het Medea-syndroom zeker niet het enige motief is waarmee men rekening moet houden.

### Epidemie of incidenten?

Zetten we nu de gevallen in Nederland op een rij, dan blijkt dat de meeste – zo niet allemaal – wel te plaatsen zijn in hetgeen men in de vakliteratuur over kinderdoding in gezinsverband vindt, maar dat zegt nog niet zoveel. Juist daaruit blijkt immers een veelvoud aan verklaringen, waarbij verbanden vooral worden aangetroffen wanneer de onderzoekspopulatie uit gevallen met een soortgelijke achtergrond bestaat. Men dient zich bovendien te bedenken dat een deel van dit onderzoek verouderd is: de positie waarin partners zich ten opzichte van elkaar en van de kinderen bevinden is in de jaren negentig een gans andere dan in de jaren zestig of zeventig. De rol van de vader (in ieder geval de sociale verwachting daaromtrent) is sterk veranderd, het aantal echtscheidingen is enorm toegenomen, sociaal isolement wellicht ook, maar tegelijkertijd is er in principe veel meer professionele hulpverlening voorhanden. Dit alles kan van belang zijn voor de uitkomsten van onderzoek naar kinderdoding. Van het verschijnsel in het algemeen blijkt hooguit dat het vele aspecten heeft en dat de overeenkomst voornamelijk zit in de leeftijd van het slachtoffer en de familieband. Sommige onderzoekers zien, wat drijfveer betreft, een verband met zelfdoding (de *extended suicide*). Maar daarmee is ook alles gezegd. Er valt dan ook weinig uit af te leiden met betrekking tot de vraag of er in Nederland sprake was van een epidemie, of van een aantal incidenten. Enkele zaken lijken met elkaar in verband te staan: ze zijn door soortgelijke motieven ingegeven, of volgen elkaar snel op, of spelen zich in Hoofddorp af. Het is twijfelachtig wat voor waarde daaraan moet worden gehecht. Delen we ze naar motief en omstandigheden in, dan ontstaat een heel ander beeld dan wanneer we ze naar geografische ligging indelen, terwijl een indeling naar tijd weer iets anders laat zien.

Drie zaken lijken zonder meer op zichzelf te staan: de moeder met het gehandicapte zoontje in Arnhem (mei 1996), het echtpaar in Hoofddorp (januari 1997) en de man die vrouw en kind ombracht, ook in Hoofddorp (februari 1997). Het geval van het Hoofddorps echtpaar heeft wat het motief van de onverwerkte rouw betreft veel weg van de gevallen in Krimpen en Assen, begin 1996, maar gebeurt een jaar later. Er zijn twee gevallen van kennelijk geëscaleerde kindermishandeling bij, in Echt en in Zwolle (al gaat het laatste om een ter beschikking gestelde dader op proefverlof). De meeste gelijkens vertonen de vier, misschien vijf, zaken (het geval in Enschede in augustus 1996 past er niet helemaal in), waarbij echtscheidingsproblemen een rol speelden en het om vaders ging die allemaal zelfmoord pleegden dan wel een poging daartoe deden. Wordt de opeenvolging in tijd erbij betrokken, dan krijgen we voor deze gevallen twee groepjes van twee: april 1996 in Zwijndrecht en mei 1996 in Diemen; en januari 1997 in Ulvenhout en februari 1997 in Montfort. De weduwnaars in Krimpen (januari 1996) en Assen (maart 1996) vormen een soortgelijk apart groepje. Of we alle kinderdodingen in Nederland in de betreffende 15 maanden als een reeks mogen zien is dus op zijn zachtst gezegd een hele grote vraag. Toch zijn ze in de media als een reeks gepresenteerd, door journalisten maar ook door sommige deskundigen, die de woorden trend en epidemie regelmatig in de mond nemen. Het beeld dat overheerst is dat van Nederland overvallen door een nieuw, om zich heen grijpend probleem. Daarbij doet zich het interessante verschijnsel voor dat, naarmate de media meer over deze 'epidemie' berichten, zij zelf de schuld ervan kregen: veelvuldige berichtgeving zou mensen tot zulke daden aanzetten. Dit culmineerde eind januari in een oproep door de psycholoog W. Wolters om zes maanden lang een

19 Wolfgang, 1958; Champion et al., 1988; Goetting, 1988; McGrath, 1992.

20 West, 1965.

complete mediastilte over het verschijnsel kindermoord te betrachten. Wederom werden de deskundigen opgetrommeld, maar nu om hun licht te laten schijnen over het verband tussen de 'reeks kinderdoddingen' en het effect van de media. Hieronder gaan wij op dit aspect van de kinderdoddingen in Nederland in.

Onderzoek naar het beeld van levensdelicten in de media is van belang voor onderzoek in de toekomst. In Nederland wordt, naast de registratie door het Centraal Bureau voor de Statistiek, zelfs voor de registratie van voltooide dodingsdelicten gebruik gemaakt van de berichtgeving in de pers (verbazingwekkend in een tijdperk waarin geavanceerde computertechnologie ruim beschikbaar is). De Centrale Recherche Informatiedienst houdt van een zestal landelijke dagbladen de berichtgeving inzake moord en doodslag centraal bij. Dat betekent dat in zulke gevallen de criminaliteitsregistratie – i.c. het 'officiële' beeld van 'kindermoord' – mede afhankelijk wordt van dezelfde mechanismen die het beeld in de media bepalen, en zelfs daaraan kan bijdragen. Wie met behulp van die registratie onderzoek doet, dient daarop bedacht te zijn.<sup>21</sup> Dit gegeven raakt ook de vraag of in het onderhavige tijdperk zich meer gevallen van kinderdoding voordeden dan normaal te verwachten zou zijn. Wanneer geen ophef in de media ontstaat, zijn zulke zaken in de CBS-cijfers over levensdelicten in het algemeen niet zichtbaar (kinderdoding wordt niet als aparte categorie geregistreerd). Het is daarom bijzonder moeilijk, zo niet onmogelijk om statistisch relevante uitspraken te doen over de (toenemende) frequentie van kinderdoding.

Ten aanzien van de beeldvorming in de media, moet een aantal vragen worden onderscheiden. In hoeverre hebben de massamedia, door hun wijze van presentatie van het nieuws, bijgedragen aan het idee van een epidemie? Wat is er bekend over het effect van de media en imitatiegedrag? En tenslotte, is in zulke gevallen een mediastilte wenselijk? Wij hebben ons, wat betreft het ontstane beeld van 'kinderdoding', voornamelijk geconcentreerd op de schrijvende pers.<sup>22</sup> Hoewel televisie als sterk indringend medium geldt en zich zeker niet onbetuigd liet over de kinderdoddingen, is het ook een vluchtig medium. Het zijn vooral de kranten geweest waar de contouren van het debat over de al dan niet epidemische aard van de gebeurtenissen het meest zichtbaar werden en waar de discussie over de vraag of er een mediastilte moest komen vooral is gevoerd.

### Mediapresentatie, de constructie van nieuws en de 'media-hype'

De Nederlandse massamedia zijn, zeker in vergelijking tot het buitenland, nog altijd terughoudend bij zaken die diep ingrijpen in de privacy van de gewone burger die zich in de schijnwerpers van het nieuws bevindt. Als gevolg van de (ongeschreven) journalistieke code in Nederland nemen de meeste journalisten hun publieke verantwoordelijkheid serieus, in de zin dat nieuws niet uitsluitend kan worden gedefinieerd in termen van feiten en gebeurtenissen waarvoor bij het publiek belangstelling is. Er wordt wel degelijk ook over het publieke belang nagedacht en soms wijkt de informatievoorziening daarvoor. Hoewel de journalistieke ethiek zich langzaam wijzigt naarmate professionalisering en commercialisering om zich heen grijpen, bestaat die zelf opgelegde terughoudendheid bij de media in Nederland nog altijd. De meest voor de hand liggende en voor dit artikel relevante voorbeelden daarvan zijn het niet identificeren van de verdachte of dader in een strafzaak (tenzij het om beroemde personen gaat), en het (vrijwel) niet publiceren over gevallen van zelfmoord. Dat laatste heeft te maken met bezorgdheid om imitatie-effecten, maar is zonder meer ook ingegeven door 'normen van privacy en fatsoen.

21 Zie Koenraadt, 1996, p. 313, noot 64.

22 Wij maakten daarbij gebruik van alle berichten die in de betreffende periode in de Volkskrant en De Telegraaf verschenen, en voor de overige bladen van de knipselkrant van Justitie en van een eigen bijgehouden knipselarchief. Ook maakten wij gebruik van de (ongepubliceerde) scriptie van Martijn van der Kooij en Fleuriëtte van de Velde, die beiden de opleiding journalistiek aan de Rijksuniversiteit te Groningen volgen.

Desalniettemin zijn ook de Nederlandse media onderworpen aan dezelfde processen die overal de presentatie en constructie van 'nieuws' bepalen. Het zou te ver voeren om die processen, waarover in de communicatiewetenschap bibliotheken vol zijn geschreven, *in extenso* te beschrijven.<sup>23</sup> Het gaat ons om een aantal basisprincipes die daaraan ten grondslag liggen en die ook in Nederland de wijze waarop gebeurtenissen in de media worden gepresenteerd, bepalen. Sterk gesimplificeerd, gaat het om het volgende. De media geven in hun verwoording van gebeurtenissen in de samenleving niet *de* werkelijkheid *dóór*, maar geven *een* versie van de werkelijkheid *wéér*. Er is dus sprake van selectie van gebeurtenissen (wat is nieuws?) en van een wijze van presentatie die daarmee overeenstemt (hoe wordt het gebeurde als 'nieuws' gebracht?). Beide kwesties zijn niet los van elkaar te zien: of een gebeurtenis nieuwswaardig is, wordt mede bepaald door de vraag of de journalist deze als zodanig kan presenteren.

Uit de literatuur komt een aantal bepalende criteria naar voren: nieuwswaardig zijn gebeurtenissen die extreem zijn (in positieve of negatieve zin), die geografisch nabij zijn, zich voor simplificatie, personalisering en dramatisering lenen, die te beschrijven zijn in termen van een in de samenleving gedeeld kader van kennis en moraliteit, en waarvoor deskundige bronnen voor handen zijn – om feiten te leveren en te checken en om de gebeurtenis te verklaren en znodig nadere betekenis te geven. Meervoudige kinderdoding, gevolgd door zelfmoord, heeft volgens alle gangbare criteria grote nieuwswaarde. Belangrijk voor onze vraag is echter niet dat de media erover berichten, maar *hóe* ze dat doen. De taak van de journalistiek is om de feiten waarover verslag wordt gedaan, te verwoorden in voor het publiek begrijpelijke taal – niet alleen in linguïstische zin, maar ook in de zin dat die feiten betekenis krijgen binnen het zojuist genoemde kader. 'Nieuwe' gebeurtenissen worden dan ook vertaald, en krijgen pas betekenis, in termen van oude, vertrouwde problemen, waarmee de definitie van het oorspronkelijke probleem steeds verder wordt uitgebreid en zelfs in de loop der tijd gewijzigd.

Dit zichzelf versterkend proces, dat in de vakliteratuur *convergence* wordt genoemd, heeft verschillende consequenties en verloopt volgens sommigen in fasen.<sup>24</sup> De eerste is die van de identificatie: door de constructie van het nieuwe in termen van het oude, lijken verbanden zichtbaar te worden en worden incidenten daardoor deel van een groter fenomeen, dat ook een naam krijgt en nadere verklaring behoeft. De tweede fase is die van de verbreding: naarmate de definitie van het probleem zich verbreedt, kunnen steeds meer gebeurtenissen onder dezelfde noemer worden gebracht en wordt in de beleving van de samenleving het probleem steeds groter. Deskundige bronnen, door journalisten benaderd of zelf naar voren tredend om een verklaring te verschaffen, doen dat eveneens binnen het inmiddels ontstane betekenskader. Vervolgens komt de derde fase van de reactie: de overheid, de politiek en betrokken belanghebbenden reageren op het fenomeen dat in de media zichtbaar wordt. Die reactie is op zichzelf weer nieuws, de vermeende verbanden worden verstevigd, de omvang en consistentie van het probleem nemen verder toe. Er zijn vele voorbeelden in de criminologische literatuur van dergelijke 'amplificatiespiralen', die over het algemeen golven van onrust over een bepaald soort criminaliteit betreffen.<sup>25</sup> Ze treden echter eveneens ten aanzien van andere zaken in werking.<sup>26</sup> Er is alle reden te veronderstellen dat iets dergelijks zich heeft voorgedaan in het geval van de 'kindermoord-epidemie'.

23 Voor goede inleidingen: Gans, 1980; Schlesinger & Tumbler, 1995.

24 Zie bijvoorbeeld Vasterman, 1995, die overigens spreekt van 'media-hypes'.

25 Het beroemdste is vermoedelijk Cohen, 1972, over 'kustgeweld' in Engeland; zie ook: Hall et al., 1978 (over de zwarte 'mugger'); Beetstra et al., 1995 (georganiseerde criminaliteit); Brants & Brants, 1991 (fraude).

26 Zie voor hoe het beeld in de media van 'vormfouten door het OM' voornamelijk als gevolg van dit mechanisme ontstond: Brants et al., 1994.



## Kindermoord in de media

Bij de dood van drie kinderen en hun vader in Krimpen, in januari 1996, is geen enkel betekeniskader aanwezig. Er wordt wel uitvoerig en gedetailleerd bericht, maar de overheersende toon is er een van verbijstering: aan zulke 'zinloze' tragedies kan geen zin worden gegeven. Als de zaak in Krimpen echter binnen twee maanden door iets soortgelijks in Assen wordt gevolgd, grijpen de kranten terug op het eerste geval. Twee zulke voorvallen lijken een gezamenlijke verklaring te eisen. De Telegraaf kon in januari nog op de voorpagina (naast een grote kleurenfoto) vertwijfeld uitroepen: 'Motief vader volslagen raadsel',<sup>27</sup> in maart doet in De Volkskrant de eerste deskundige met de volgende verklaring zijn intrede: '... de samenleving heeft gefaald, voor zulke wanhopige mensen is er onvoldoende steun van familie en omgeving'.<sup>28</sup> De Telegraaf meldt in het nieuwsbericht van 20 maart dat de vader vele malen vergeefs om hulp had gevraagd; een paar dagen later volgt een groot achtergrondartikel over de weduwnaar die in eenzaamheid met kinderen achterblijft.<sup>29</sup>

In april is er weer een geval, nu in Zwijndrecht. Over een reeks wordt nog niet gesproken, al wordt wel naar de andere gevallen, en naar de falende hulpverlening, verwezen. Interessant is dat De Telegraaf en passant vermeldt dat de betrokken 'wanhopige vader' krantenknipsels over de andere gevallen heeft verzameld. Dit gegeven zal steeds terugkomen, maar niet altijd in verband met Zwijndrecht. De vermeende vondst van krantenknipsels in Ulvenhout (januari 1997) is naar verluidt een van de aanleidingen voor Wolters om tot een mediastilte op te roepen, terwijl in februari van dat jaar de Groene Amsterdammer meldt dat de knipsels al in Assen, na het geval Krimpen, werden aangetroffen.<sup>30</sup> Zo is in de kiem al vroeg nóg een vermeend causaal verband aanwezig: het is de schuld van de media.

Gaandeweg beginnen de media in 'kindermoord' een fenomeen te zien, en in mei wordt ook het geval van de moeder en het gehandicapte zoontje uit Arnhem erin betrokken. Deze zaak vertoont geen gelijkenis met de andere gevallen, maar wordt door De Telegraaf als 'weer een geval van kindermoord' opgevoerd.<sup>31</sup> In mei 1996, na de gebeurtenissen in Diemen (een poging alle kinderen uit een gezin te doden waarbij de vader zich het leven beneemt) begint de echtscheidingsproblematiek als algemene verklaring op te duiken. Bovendien laat nu ook de politie weten het 'niet uitgesloten' te achten dat de dader door de vele publiciteit rond de andere gevallen op het idee is gebracht. De termen waarin de politiewoordvoerder zich uitlaat, doen overigens vermoeden dat het de journalist is die de mogelijkheid heeft geopend.<sup>32</sup>

Merkwaardigerwijs trekt het geval in Enschede, in augustus, weinig aandacht, al ziet ook hier De Telegraaf 'weer een geval van kindermoord' en refereert de krant aan de 'incidenten in ondermeer Krimpen aan den IJssel, Assen en Diemen'.<sup>33</sup> Maar de media gaan kennelijk nog altijd uit van incidenten. Des te opmerkelijker is het dan dat enige maanden later in januari 1997, na de meervoudige kinderdoding door beide ouders in Hoofddorp, De Volkskrant voor het eerst een serie deskundigen raadpleegt over deze 'golf van kindermoorden'.<sup>34</sup> De eerste fase van de amplificatie van het probleem is definitief afgesloten: het fenomeen 'kindermoord' is geïdentificeerd. In de berichtgeving worden de gebeurtenissen gezien als een reeks samenhangende uitingen van één en het zelfde verschijnsel: er is een betekeniskader waarbinnen nieuwe gevallen kunnen worden geplaatst en er tekent zich een verklaring af – wanhopige, geïsoleerde ouders, vooral vaders, worden door de media op ideeën gebracht. Deze

27 Kop in De Telegraaf, 12 januari 1996.

28 De Volkskrant, voorpagina, 20 maart 1996.

29 Zaterdagbijlage De Telegraaf, 23 maart 1996.

30 'Mediamoord', De Groene Amsterdammer, 19 februari 1997.

31 De Telegraaf, 28 mei 1996.

32 De Telegraaf, 17 mei 1996.

33 De Telegraaf, 9 augustus 1996.

34 De Volkskrant, 17 januari 1997.

definitie van kindermoord is heel wat anders dan het wetboek van strafrecht eronder verstaat. Opmerkelijk is dat zich in februari 1997, als de spiraal van het nieuws op volle toeren draait, een geval in Rotterdam voordoet dat dicht in de buurt komt van de 'klassieke' kindermoord, maar dat door geen enkele krant als zodanig is bestempeld (zo er al over werd bericht).<sup>35</sup> Het is om die reden ook niet in onze opsomming opgenomen.

Binnen een maand na het drama in Hoofddorp, eveneens in januari 1997, zijn er nog twee gevallen (Echt en Ulvenhout), weliswaar volstrekt ongelijksoortig, maar toch: de 'epidemie' is een 'feit'. Geraadpleegde deskundigen laten zich overwegend uit binnen de grenzen van de reeds gevestigde definitie van het probleem – en de verklaring ervoor, culminerend in de oproep van Wolters. Hij heeft een 'gevoel' dat hij 'deel(t) met een aantal andere deskundigen'; er moet sprake zijn 'van een leer- en besmettingseffect, naast het feit dat er krantenknipsels in de ouderlijke huizen(curs. van ons, cb/fk) zijn gevonden'. De publiciteit zou de druppel zijn die, bovenop 'de geïsoleerdheid en de persoonlijke omstandigheden van de daders' de emmer doet overlopen.<sup>36</sup>

In de eerste week na de oproep van Wolters verplaatst de focus van de publiciteit zich van de gebeurtenissen zelf naar de 'wanhopige ouders'.<sup>37</sup> Er verschijnen algemene beschouwingen over 'dramatische wanhoopsdaden' van mensen in een 'labiele situatie'<sup>38</sup>; 'verwarde mensen die hun verdriet niet kunnen verwerken'<sup>39</sup> zouden allemaal van de media een duwtje in de rug krijgen om er een eind aan te maken. In De Volkskrant van 31 januari 1997 wijst een medewerker van de Raad voor de Kinderbescherming erop dat publiciteit ook de achterliggende problemen van toenemende, onvoldoende verwerkte echtscheidingen, falende omgangsregelingen en falende hulpverlening aan het licht brengt. Begin februari is er een nieuw geval in Montfort dat de verklaringen lijkt te bevestigen. Dit geval spreekt tot de verbeelding, omdat wraakgevoelens na een echtscheiding het motief lijken te zijn. Naar aanleiding van een interview met een deskundige komen dan ook verschillende kranten prompt met het Medea-verhaal op de proppen.<sup>40</sup> Vooral van belang is echter, dat nu de overheid en 'het maatschappelijk middenveld' in beweging komen. De fase van de reactie is ingegaan.

Naar aanleiding van het gebeuren in Montfort kondigt Slachtofferhulp een mediastilte af. Ook de Raad voor de Kinderbescherming praat liever niet meer met journalisten, overigens niet uit angst voor imitatie, maar omdat men bang is dat steeds meer moeders een omgangsregeling zullen proberen te blokkeren met een beroep op te verwachten gewelddadigheden van de kant van de ex-echtgenoot.<sup>41</sup> In NRC Handelsblad waarschuwt men zelfs voor een mogelijke 'heksenjacht op vaders'.<sup>42</sup> Het tweede geval in Hoofddorp, een week na Montfort, brengt verhalen over andere hulpverleningsinstanties – Korrelatie, RIAGG – die 'overspoeld worden met telefoontjes van wanhopige ouders'. Ook minister Sorgdrager komt in actie. Op 13 februari 1997 kondigt zij aan dat men in de politievoorlichting 'uiterste terughoudendheid' over dergelijke zaken zal betrachten, 'om te voorkomen dat een nieuw drama wordt uitgelokt'. Dit bevalt de media niet, die in deze actie van de minister de gevreesde 'persbreidel' zien. Hoewel zijn eigen krant volop heeft meegedaan aan het proces van *convergence* en alle ruimte heeft gelaten aan de deskundigen die de 'seriekindermoorden' in het licht van eenzaamheid, wanhoop en gezinstrauma hebben geplaatst, roept de hoofdredacteur van het Algemeen Dagblad nu uit, dat er geen behoorlijke gegevens zijn waarop verklaringen kunnen worden gebaseerd: 'Iedereen theoretiseert er maar op los

35 Een moeder doodde haar tien dagen oude baby, omdat ze de komst van het kind niet aankon.

36 Alle kranten brengen het verhaal van Wolters uitgebreid. Zie bijvoorbeeld Trouw en De Volkskrant van 28 januari 1997.

37 Opnieuw De Volkskrant op 1 februari 1997.

38 Het Parool, 28 januari 1997.

39 Algemeen Dagblad, 28 januari 1997.

40 Zie bijvoorbeeld Algemeen Dagblad, 13 februari 1997.

41 Zie het ANP-bericht van 10 februari 1997.

42 NRC Handelsblad, 11 februari 1997.

(... Ik) weiger deze kindermoorden bij elkaar te gooien en te doen alsof er iets bijzonders aan de hand is. En ik weiger helemaal een verband te leggen tussen kindermoorden en berichtgeving in de media.<sup>43</sup>

Evenmin als de andere kranten zal het Algemeen Dagblad zich in de komende weken hieraan houden.<sup>44</sup> En al helemaal niet na het geval in Zwolle begin maart 1997. Hoewel van een heel andere orde dan de overige gevallen (een kind wordt 'voor straf' door de ter beschikking gestelde vriend van zijn moeder omgebracht; de rol van de moeder blijft lange tijd onduidelijk), wordt deze zaak onomwonden als 'kindermoord' betiteld en als deel van de epidemie beschouwd (De Telegraaf spreekt van een 'stroom kindermoorden die ons land overspoelt'). De relatie met de publiciteit wordt eveneens benadrukt. Zo bericht Het Parool dat een man uit Norg een hulplijn 'Vaders in Nood' heeft opgericht, die roodgloeiend zou staan: dagelijks tien tot vijftien telefoontjes van mannen 'die de wanhoop nabij zijn', vooral na het lezen over alle andere gevallen.<sup>45</sup>

Wederom verruimt zich het kader waarbinnen over 'de kindermoorden' wordt bericht. De pers neemt zich namelijk wel degelijk de waarschuwing ter harte over imitatiegedrag, en raadpleegt nu de deskundigen daarover. Als we naar die berichtgeving kijken, dan blijkt een andere, wat banale reden voor zich voortzettende amplificatiespiralen: journalisten schrijven vaak de dingen eenvoudig van elkaar over. Al op 7 februari 1997 doen NRC Handelsblad en De Volkskrant uitvoerig verslag van de wetenschappelijke literatuur over imitatie-effecten. Dit gaat nu in de loop van februari en maart in andere kranten een eigen leven leiden: steeds duiken de namen van dezelfde deskundigen op, van hetzelfde Canadese onderzoek dat een imitatie-effect zou bevestigen, en komt hetzelfde verhaal van de Duitse tv-serie aan de orde, die 'een reeks zelfmoorden tot gevolg had'. Hoewel hiermee in eerste instantie de berichtgeving over kindermoorden alleen maar toeneemt, komt met deze fase van 'kritische reflectie' uiteindelijk een einde aan de amplificatiespiraal. In april, mei, juni en augustus 1997 doen zich nog vier zaken voor van kinderen die door een ouder (in drie van de gevallen de moeder) worden gedood,<sup>46</sup> maar de berichtgeving daarover is opvallend gedempt van toon.

### Imitatie-effecten

Alles overziend is het onverantwoord om op basis van zulke kleine aantallen, vooral gezien de wijze van registratie en hetgeen in de wetenschap bekend is over (meervoudige) kinderdoding in gezinsverband, uitspraken te doen over een daadwerkelijke 'epidemie van kinderdoding' in Nederland in 1996/1997. Wat er wél is, is een bekend media-effect of, zo men wil, een 'media hype': als gevolg van processen van nieuwsconstructie en -presentatie heeft zich die epidemie *in de media* wél voorgedaan. Het blijft dan ook, los van de vraag of er een 'echte' epidemie was, relevant om te bezien of de publiciteit een rol kan hebben gespeeld – het 'duwtje in de rug' is geweest. Over het effect van de media op (gewelddadig) gedrag is wel veel geschreven, maar ook hier zijn de uitkomsten tegenstrijdig en ook hier is het twijfelachtig of een echt antwoord mogelijk is.

Onderzoek naar het effect van de media op agressief en destructief gedrag betreft vooral het effect op kinderen van geweld op televisie.<sup>47</sup> Daarnaast is er ook onderzoek naar het verband tussen gewelddadige pornografie en zedendelicten.<sup>48</sup> Bij de uitkomsten hiervan zijn twee belangrijke kanttekeningen

43 De Volkskrant, 22 februari 1997.

44 Zie bijvoorbeeld Algemeen Dagblad, 27 februari 1997.

45 Het Parool, 7 maart 1997.

46 30 april: vader in Tilburg brengt zijn tweejarig kind om het leven; 21 mei: moeder in Enschede doodt haar zevenjarige, hyperactieve zoon; 25 juni: Somalische vrouw uit Amsterdam doodt haar acht maanden oude zoontje; 28 augustus: Turkse vrouw in Rijen slaat haar jongste dochter van 2 dood. Over die zaken is wel bericht (de CRI rubriceert ze ook als 'kindermoord'), maar niet in termen van voortzetting van de 'epidemie'.

47 Zie voor een overzicht: Van der Voort, 1997.

48 Zie voor een overzicht De Hullu, 1984, p. 37-74.

te plaatsen: dergelijk onderzoek wordt meestal verricht in een 'laboratoriumsituatie' en is niet zo maar naar de werkelijkheid van alledag te transponeren; daarnaast lijken effecten vooral af te hangen van de kenmerken van de kijker en de context waarbinnen het geweld ervaren wordt. Zo is gebleken dat geweld in de media soms agressie oproept en nieuw geweld bevordert; soms brengen bepaalde vormen van geweld mensen op ideeën; maar soms is geweld afschuwwekkend en werkt het dus juist dempend. Dergelijke conclusies kunnen niet een algemeen antwoord verschaffen op de vraag of berichtgeving over kinderdoding tot nieuwe gevallen aanleiding geeft.

Iets meer houvast lijkt het onderzoek naar de relatie tussen zelfmoord en de media te bieden, zeker in die gevallen waarin kinderdoding door zelfdoding wordt gevolgd en volgens inzichten uit de psychiatrie als *extended suicide* moet worden beschouwd. Toch is bij nader inzien ook hier voorzichtigheid geboden. Er is wel veel anecdotisch materiaal dat zonder meer een verband suggereert tussen berichtgeving over zelfmoord en daadwerkelijke aantallen suicides. Dat begon al lang geleden, met het verschijnen van Goethe's *Leiden des Jungen Werthers*, dat in alle landen waar het successievelijk in vertaling uitkwam tot een hausse aan zelfmoorden zou hebben geleid. Maar recent onderzoek is veel minder duidelijk. Tot 1989 baseerde men zich voornamelijk op Amerikaanse gegevens, waaruit onomstotelijk een verband zou blijken.<sup>49</sup> Een relatie tussen, televisie-fictie en suicide ziet men voorts in Duits onderzoek, dat een significante stijging van 'treinsuicides' door jonge mannen laat zien tijdens en onmiddellijk na de periode waarin de betreffende dramaserie – met zo'n zelfmoord door een negentienjarige – werd uitgezonden.<sup>50</sup> In 1989 echter werd een groot onderzoek, internationaal gezien wellicht het grootste, naar het verband tussen krantenberichten en zelfmoord in Nederland gedaan.<sup>51</sup> Daaruit bleek er nauwelijks een relatie te zijn (in één geval heeft een zeer opvallend bericht in de maand van publicatie wellicht één zelfmoord tot gevolg gehad).

Op grond van dergelijk onderzoek valt dus evenmin veel te zeggen over een relatie tussen de berichtgeving over kinderdoding en imitatie-effecten. Hooguit zijn er aanwijzingen dat eventuele effecten zeer tijdgebonden zijn; een directe relatie wordt slechts gevonden tijdens, of onmiddellijk na blootstelling aan de gebeurtenis in de media. Voorts moet waarschijnlijk de mogelijkheid tot identificatie als voorwaarde voor imitatie worden beschouwd, en zal in sommige gevallen de vorm waarin de zelfdoding wordt begaan als voorbeeld dienen. Uit niets blijkt evenwel dat mensen op het idee van de suicide zelf worden gebracht, of dat deze zonder publiciteit achterwege zou zijn gebleven. Het is mogelijk – maar, niet meer dan mogelijk – dat kinderdodingen die elkaar snel opvolgen en waarbij soortgelijke problematiek aan de orde is, in enig verband staan met de berichtgeving. Dat zou voor een enkel geval uit de 'reeks' in Nederland kunnen gelden, bijvoorbeeld voor het geval in Assen (maart 1996), voor Diemen (mei 1996) en voor Ulvenhout (januari 1997). Het gaat dan steeds om de tweede zaak uit de groepjes van twee die wij hierboven hebben geïdentificeerd. Een erg solide basis om een mediastilte gerechtvaardigd te achten is dit niet, maar ervan uitgaande dat elk geval er één te veel is, is het legitiem om de vraag wel te stellen.

### Mediastilte?

Het stellen van een legitieme vraag wil nog niet zeggen dat het antwoord erop ook bevestigend zou moeten zijn. Overheid, hulpverlening en wetenschap, de samenleving in het algemeen, mogen van de media eisen dat ze hun werk goed doen, maar niet dat ze hun werk niet doen.<sup>52</sup> Problematisch is met name het 'afdwingen' van een mediastilte – bijvoorbeeld doordat de overheid journalisten eenvoudig

49 Zie voor een overzicht daarvan, Van der Voort, 1997, p. 139-141.

50 Schmidtke en Hafner, 1988.

51 Köpping et al., 1989.

52 Aldus ook Hans Laroës, redactiechef van het NOS-journaal, tijdens een besloten conferentie over kindermoord op 25 april 1997 georganiseerd door de N.V.A.G.G.

niet meer van informatie voorziet. Zonder nader in te gaan op de vele ingewikkelde belangenafwegingen die rond de vrijheid van meningsuiting, de vrijheid van nieuwsgaring en het recht van het publiek om te worden geïnformeerd een rol spelen,<sup>53</sup> lijken de schaarse en twijfelachtige aanwijzingen uit de literatuur dat imitatie-effecten kunnen optreden, toch onvoldoende basis voor de forse beperking van de fundamentele rechten die hier in het geding zijn. Journalisten hebben in deze een eigen beroepsverantwoordelijkheid, waar de overheid zich niet dan na een uiterst behoedzame afweging van alle belangen en op basis van goede argumenten in moet mengen.

Zo er sprake is van een imitatie-effect, is dit waarschijnlijk vooral het gevolg van de (nodeloze) gedetailleerdheid waarmee sommige media over de verschillende zaken berichtten, niet van het feit dat ze erover publiceerden. In de details kunnen sommige psychisch kwetsbare personen mogelijk een blauwdruk ontwaren om eigen onbehagen scherp tot uiting te brengen, dan wel zich identificeren met anderen in soortgelijke situaties. Daartegenover echter staat dat bescheiden berichtgeving de aandacht kan vestigen op huiselijke tragedies die zich vaak in isolement en achter gesloten deuren voltrekken,<sup>54</sup> en aldus kan bijdragen aan preventie. Juist deze informatieve functie van de media ligt besloten in de vrijheid van meningsuitingen de bijbehorende rechten die in de loop der jaren door het Europese Hof voor de Rechten van de Mens zijn geformuleerd. In het bijzonder zou een door de overheid afgedwongen mediastilte een schending betekenen van het recht van het publiek om door middel van kritische berichtgeving op de hoogte te worden gebracht van ontwikkelingen en gebeurtenissen in de samenleving, ook – met name wellicht – wanneer deze schokkend, onaangenaam of de overheid onwelgevallig zijn.<sup>55</sup> Dat wil natuurlijk niet zeggen dat er geen grenzen zijn aan de wijze waarop dat gebeurt. Volgens de Amerikaanse hoogleraar Surette, die onderzoek deed naar criminaliteitsverslaggeving,<sup>56</sup> zijn de media per definitie niet genegen of zelfs in staat zichzelf beperkingen op te leggen in hun presentatie van het nieuws. Hij is dan ook van mening dat de overheid zou moeten ingrijpen.<sup>57</sup> Dat geldt mogelijk voor de Verenigde Staten (waar overigens de zeer ruime uitleg die het Supreme Court aan de vrijheid van meningsuiting geeft, overheidsingrijpen uitsluit), van de Nederlandse media kan niet worden gezegd dat zij per definitie onverantwoordelijk te werk gaan.

De zelf-regulering van de media, het betrachten van de vereiste terughoudendheid en het zich onthouden van sensationele berichtgeving, zijn kwesties die tegenwoordig vaker aan de orde zijn. De vraag naar de grenzen van fatsoenlijke en verantwoordelijke journalistiek is dan ook hoogst actueel, en de constatering dat de Nederlandse media over het algemeen vooralsnog fatsoenlijk en verantwoordelijk zijn, is geen enkele garantie dat dit in de toekomst zo zal blijven. De veranderingen die de samenleving ondergaat, laten de media uiteraard niet onberoerd. De wijze waarop over criminaliteit en verwante problemen verslag wordt gedaan, wordt in hoge mate beïnvloed door toenemende commercialisering, de politisering van criminaliteit en structurele veranderingen in de strafrechtspleging. Demedia kijken met een kritischer blik naar samenleving en autoriteiten dan voorheen, toen zij door een verzuilde structuur in het gareel van de zelf-censuur werden gehouden, maar worden op hun beurt ook kritisch gevolgd in hun doen en laten. Binnen de journalistieke wereld zelf is discussie ontstaan over de wijze waarop de Nederlandse Vereniging van Journalisten en de individuele redacties de kwaliteiten integriteit van het journalistieke product kunnen blijven garanderen.<sup>58</sup> Het mag duidelijk zijn dat daarvoor alle reden is. Er is ook alle reden wetenschappelijk onderzoek te doen naar de veranderende positie van de media, ook in relatie tot het (straf)recht, zoals onlangs door Schuyt in dit tijdschrift bepleit.<sup>59</sup> Overheidsingrijpen echter moet vooral achterwege blijven.

53 Zie voor een analyse: Brants, 1993.

54 Zie de toonaangevende publikatie van Straus et al, *Behind Closed Doors*, 1980.

55 Vgl. *Jersild v Denemarken*, EHRM 23 oktober 1994, Series A, nr. 298.

56 Zie het verslag daarvan in *Justice Quarterly*, 1995, nr. 2, p. 355-364.

57 Zie het interview met Surette in *De Volkskrant*, 8 april 1997.

58 Zie Brants, 1996.

59 Schuyt, 1998; dergelijk onderzoek wordt overigens al aan het Willem Pompe Instituut te Utrecht verricht.

## Literatuur

- Beetstra, T. et al., De sociale constructie van georganiseerde misdaad, in: Hoe punitief is Nederland? (red. M. Moerings), Arnhem, Gouda Quint, 1994, p. 237-252.
- Bluglass, R., Infanticide and Filicide, in: R. Bluglass & P. Bowden (Eds), Principles and Practice of Forensic Psychiatry. Edinburgh, Churchill Livingstone, 1990, p. 523-528.
- Bourget, D., and J.M. Bradford, Affective Disorder and Homicide. A Case of Familial Filicide. Theoretical and Clinical Considerations, Canadian Journal of Psychiatry, 32 (1987) 3, p. 222-225.
- Bourget, D., and J.M. Bradford, Homicidal Parents, Canadian Journal of Psychiatry, 35 (1990) 3, p. 233-238.
- Brants, C.H. en K.L.K. Brants, De sociale constructie van fraude, Arnhem, 1991 (diss. Amsterdam).
- Brants, Chr., Justice Done and Seen to be Done? The Institutionalized Relationship between the Press and the Criminal Justice System, International Criminal Justice Review, (1993) 3, p. 60-76.
- Brants, Chr., H. van der Bunt en M. Kommer, Van vormfout tot blunder. Beeldvorming rond het Openbaar Ministerie, Proces (1994) 11/12, p. 203-214.
- Brants, C.H., De deugdzame journalistiek: over vrijheid, verantwoordelijkheid en ethische grenzen, in: Er is meer. Opstellen over mensenrechten in internationaal en nationaal perspectief (red. C.H. Brants et al.), Deventer, Gouda Quint bv, 1996, p. 279-290.
- Campion, J.F., J.M. Cravens and F. Covan, A Study of Filicidal Men, American Journal of Psychiatry, 145 (1988) 9, p. 1141-1144.
- Daly, M., and M.I. Wilson, Some Differential Attributes of Lethal Assaults on Small Children by Stepfathers versus Genetic Fathers, Ethology and Sociobiology, 15 (1994) 4, p. 207-217.
- Daly, M., and M.I. Wilson, Homicide, New York, Aldine Gruyter, 1988.
- Davenport, R.H., and D. Davenport, A Case of Oyako Shinju in Switzerland: A Psychological Autopsy Study of an Infanticide-Suicide in Zurich, Essence, 1 (1977) 4, p. 213-219.
- Danson, L., and K. Soothill, Child Murder and the Media. A Study of the Reporting of Child Murder in The Times 1887-1990, Journal of Forensic Psychiatry, 7 (1996) 3, p. 495-503.
- Ewigman, B. and C. Kivlahan, Child Maltreatment Fatalities, Pediatric Annals, 18 (1989), p. 476-481.
- Gans, H.J., Deciding what's news, New York, 1980.
- Goetting, A., When Parents Kill Their Young Children: Detroit 1982-1986, Journal of Family Violence, 3 (1988) 4, p. 339-346.
- Gresswell, D.M., and C.R. Hollin, Multiple Murder. A Review, The British Journal of Criminology, 34 (1994) 1, p. 1-14.
- Hall, S. et al., Policing the Crisis. Mugging, the State and Law and Order, London, The Macmillan Press Ltd., 1978.
- Hullu, J. de, Strafrechtelijke en sociaal-wetenschappelijke gronden voor strafbaarstelling van pornografie, Arnhem, Gouda Quint bv, 1984.
- Husain S.A., and A. Daniel, A Comparative Study of Filicidal and Abusive Mothers, Canadian Journal of Psychiatry, 29 (1984) 7, p. 596-598.
- Koenraadt, F., Ouderdoding als ultiem delict, Deventer, Gouda Quint, 1996.
- Komen, M., Kindermishandeling en sociale verandering, Tijdschrift voor Criminologie, 40 (1998) 1, p. 39-58.
- Kooij, M. van der, en F. van de Velde, 'Dan kunnen we maar beter samen gaan'. Een onderzoek naar de berichtgeving over de kindermoorden-affaire, scriptie R.U.G., 1997.
- Köpping, A.P., et al, Verhoging van suicide door navolging van kranteberichten, Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie, 44 (1989), p. 62-72.
- Korbin, J.E., Fatal Maltreatment by Mothers: A Proposed Framework, Child Abuse and Neglect, 13 (1989) 4, p. 481-489.
- Leyton, E., Sole Survivor. Children Who Murder Their Families, New York, Pocket Books, 1990.
- McGrath, P., Maternal Filicide in Broadmoor Hospital 1919-1969, Journal of Forensic Psychiatry, 2 (1992) 3, p. 271-297.
- Palmer, S, and J.A. Humphrey, Offender-Victim Relationships in Criminal Homicide Followed by Offender's Suicide. North Carolina 1972-1977, Suicide and Life-Threatening Behaviour, 10 (1980) p. 106-118.
- Resnick, P.J., Child Murder by Parents: A Psychiatric Review of Filicide, American Journal of Psychiatry, 126 (1969) p. 325-334.
- Schlesinger, P. and H. Tumbler, Reporting Crime. The media politics of criminal justice, Oxford, 1994.
- Schmidtke, A. en H. Hafner, The Werther-effect after television films: new evidence for als old hypothesis, Psychological Medicine, (1988) 18, p. 665-676.

- Schuyt, C.J.M., Het strafrecht in het brandpunt van de belangstelling, *DD* 28 (1998), p. 207-214.
- Silva, J. A., et al, Transcultural Forensic Psychiatric Perspective of a Mother Who Killed Her Two Children, *American Journal of Forensic Psychiatry*, 18 (1997) 3, p. 39-58.
- Silverman, R.A., and L.W. Kennedy, Women Who Kill Their Children, *Violence and Victims*, 3 (1988) 2, p. 113-127.
- Smithey, M., Infant Homicide at the Hands of Mothers: toward a sociological perspective, *Deviant Behavior*, 18 (1997), p. 255-272.
- Somander, L.K., and L.M. Rammer, Intra- and Extrafamilial Child Homicide in Sweden, *Child Abuse and Neglect*, 15 (1991) 1-2, p. 45-55.
- Straus, M., R. Gelles & M. Steinmetz, *Behind Closed Doors*, New York, Doubleday Anchor, 1980.
- Stern, E.S., The Medea Complex: Mother's Homicidal Wishes to her Child, *Journal of Mental Sciences*, 94 (1948), p. 321-331.
- Vasterman, P., Media Hypes, *Massacommunicatie*, (1995) 3, p. 159-176.
- Voort, T. van der, *De invloed van televisiegeweld*, (36 herziene dr.), z.p., 1997 (1983).
- Weisheit, R.A., When Mothers Kill Their Children, *Social Sciences Journal*, 23 (1986), p. 439-448.
- West, D.J., *Murder Followed by Suicide*, London, Heineman, 1965.
- Wolfgang, M.E., An Analysis of Homicide-Suicide, *Journal of Clinical and Experimental Psychopathology*, 19 (1958), p. 208-218.
- Woo, D., The People vs. Fumiko Kimura: But Which People? Paper 13th World Congress of Philosophy of Law and Social Philosophy, Kobe, 20-26 August 1987.